

Κομμουνισμός και ουτοπία

Μια σχέση διαφορούμενη

Η ασάφεια στην πραγμάτευση του θέματος της ουτοπίας στον Μαρξ και τον Ένγκελς προέρχεται, στο βάθος, από μια σχέση αντιφατική ανάμεσα στον κομμουνισμό και την ουτοπία.

Αναμφισβήτητα βρίσκουμε από τη μια πλευρά αντιρρήσεις που αφορούν τον ουτοπισμό. Στο *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, στο σημείο όπου προσδιορίζεται η μορφή και το περιεχόμενο της κομμουνιστικής στράτευσης, ο Μαρξ και ο Ένγκελς αφιερώνουν ένα απόσπασμα στην καταγγελία του «κριτικο-ουτοπικού σοσιαλισμού και κομμουνισμού». Ο Σαιν-Σιμόν, ο Φουριέ, ο Όουεν γίνονται το αντικείμενο μιας κριτικής που οι αρχές της δεν παραλλάζουν σχεδόν καθόλου έως το *Αντι-Ντύρινγκ* (1878), ενώ στη συνέχεια ανακαλούνται υπό τον τίτλο *Ουτοπικός και επιστημονικός σοσιαλισμός*. Δύο μεγάλες επιφυλάξεις διατυπώνονται αναφορικά με την ουτοπική σκέψη. Η πρώτη αφορά τα μέσα της μετασχηματιστικής δράσης. Πρόκειται ουσιαστικά για τη δράση που στηρίζεται στη διαπαιδαγώγηση και το παράδειγμα, με αφετηρία μια λεπτομερή προεικόνιση αυτού που θα έπρεπε να είναι η κοινωνία του μέλλοντος. Σ' αυτό ο Μαρξ και ο Ένγκελς αντιπαραθέτουν την ιδέα ότι η χειραφέτηση των εργατών δεν μπορεί παρά να αποτελεί έργο των ίδιων των εργατών, ιδέα που βρίσκεται ριζωμένη στις πρώτες μορφές αγώνα και αυτο-οργάνωσης του προλεταριάτου το 19ο αιώνα¹. Η δεύτερη κριτική παραπέμπει στην ανωριμότητα των ιστορικών συνθηκών. Στο βαθμό που η εργατική τάξη δεν θα είχε ακόμη διαμορφωθεί ή δεν θα είχε επαρκώς αναπτυχθεί, στο βαθμό που το επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων δεν παρήχει στους προλετάρειους τα μέσα για την πραγματική τους χειραφέτηση, οι κινήσεις διαμαρτυρίας και η δράση ενάντια στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων παίρνουν τη μορφή της ουτοπίας, της προβολής σ' έναν ου-τόπο μιας κοινωνίας που θεωρείται ιδεώδης. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά είναι άρρηκτα συνδεδεμένα στον Μαρξ και τον Ένγκελς, ενώ επεξηγούν το γιατί οι πιο σκληρές επικρίσεις απευθύνονται στα πιο καθυστερημένα μεταξύ των ουτοπιστών σχεταριστικά στοιχεία: εάν οι θεμελιωτές υπήρξαν ιδιοφυή επινοητικά πνεύματα, η εμμονή ή η επανεμφάνιση του ουτοπισμού, την εποχή όπου η μεγάλη βιομηχανία δημιουργεί τις συνθήκες για μια συλλογική και συνειδητή δράση εκ μέρους των εργατών, είναι φενακιστική. Με την ίδια λογική θα μπορούσαμε να πούμε ότι, πολύ περισσότερο σήμερα

Ο J. Biard είναι φιλόσοφος, αρχισυντάκτης του θεωρητικού περιοδικού *La Pensée*

που η αλληλεξάρτηση και η ανάπτυξη της πληροφορίας κάνουν τους περισσότερους να αποβλέπουν στην κυριάρχηση των συνθηκών και των ιδιοτήτων της δραστηριότητάς τους, η ουτοπιστική τάση θα βρισκόταν στο αντίθετο ρεύμα με την αναπόφευκτη υπευθυνότητα των ιστορικών φορέων.

Με αφετηρία την προσούρα του Ένγκελς και σε βάρος των άλλων πλευρών του στοχασμού πάνω στο σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό, μια απόλυτη αντίθεση τείνει να ορθωθεί ανάμεσα σ' έναν τρόπο δράσης ανεξάρτητο από την πραγματικότητα, που θεμελιώνεται σε αμυγώς φαντασιακές παραστάσεις, και σε μια πολιτική θεμελιωμένη στην επιστημονική ανάλυση της κοινωνικο-ιστορικής πραγματικότητας. Η αντίθεση αυτή, η οποία παίρνει μια άκαμπτη μορφή στο εσωτερικό της παράδοσης που επικαλείται το μαρξισμό, στηρίζεται σε ορισμένα χωρία του *Αντι-Ντύρινγκ*: εκεί, στις ουτοπίες των αρχών του 19ου αιώνα αντιπαραβάλλεται ο «επιστημονικός σοσιαλισμός, θεωρητική έκφραση του προλεταριακού κινήματος».

Υπάρχουν, ωστόσο, στοιχεία τα οποία συλλαμβάνουν την ουτοπία ή την απήχισή της μ' έναν τρόπο πολύ πιο θετικό. Θα αναφέρω τρία είδη:

Καταρχήν, ο Ένγκελς, ασκώντας κριτική στους επιγόνους —στην πραγματικότητα όμως κυρίως στον Ντύρινγκ, στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης πολιτικής συγκυρίας που θυμίζει, στα 1892, την «Εισαγωγή στην αγγλική έκδοση» του *Ουτοπικός και επιστημονικός σοσιαλισμός*—, εγκωμιάζει τους τρεις μεγάλους θεμελιωτές της ουτοπικής σκέψης των αρχών του 19ου αιώνα, οι οποίοι εκφράζουν το χάσμα ανάμεσα στο Λόγο και την πραγματικότητα της αστικής κοινωνίας. Ο Όουεν ειδικά φτάνει στο σημείο να υπερασπίζεται «τον πλέον αποφασιστικό κομμουνισμό».

Ύστερα, ο ίδιος ο Ένγκελς θα δείχνει σε όλη του τη ζωή ενδιαφέρον για τα ουτοπικά και χιλιαστικά κινήματα που αντανακλούν τις πραγματικές λαϊκές βλέψεις και τα οποία συναρθρώνονται με ιστορικές πράξεις. Το πρότυπο είναι προφανώς ο *Πόλεμος των Χωρικών*, με τη δράση και τις θεωρητικοποιήσεις του Τόμας Μύντσερ το 16ο αιώνα. Ασφαλώς τέτοιες εκφράσεις σημαδεύονται ακόμη από την απουσία των «σύγχρονων παραγωγικών δυνάμεων» ή από την ανωριμότητα της ανάπτυξής τους. Ωστόσο, ο Ένγκελς επανειλημμένως επικαλείται στα λεγόμενά του τον κομμουνισμό. Με το να εκφράζει τα συμφέροντα πληθυσιακών στρωμάτων, μια τέτοια δράση «όφειλε ήδη να θέτει υπό αμφισβήτηση τους θεσμούς, τις αντιλήψεις και τις ιδέες που είναι κοινές σε όλες τις κοινωνικές μορφές, που στηρίζονται στον ταξικό ανταγωνισμό» (σελ. 104). Σημείο αφετηρίας της ήταν ασφαλώς «τα χιλιαστικά ονειροπολήματα του πρωτόγονου χριστιανισμού», όμως εκεί ήδη βρισκόταν κάποιο «κομμουνιστικό προανάκρουσμα», κάποια «φαντασιακή προσδοκία για την έλευση του κομμουνισμού» (σελ. 105) και πιο πέρα, «εξίσου όπως η θεολογία του Μύντσερ άγγιζε την αθεΐα, έτσι και το πολιτικό του πρόγραμμα προσέγγιζε τον κομμουνισμό» (σελ. 114).

Τέλος, ο Μαρξ δεν φαίνεται, μέσα από τους σπάνιους χαρακτηρισμούς του για τον κομμουνισμό, να περιφρονεί την ουτοπία. Γνωρίζουμε την εμμονή του στην πραγματική κίνηση —θα επανέλθω—, υπάρχει όμως εξίσου η ιδέα μιας εποχής αφθονίας (στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του), η ιδέα της μη αναγκαστικής εργασίας (από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του), του καταμερισμού της ιδιοκτησίας και των εξουσιών, της γεμάτης εικόνας περιγραφής μιας πολύπλευρης ατομικότητας², η οποία μπορεί να φαίνεται παιγνιώδης,

ωστόσο έχει μεγάλη σημασία σε ό,τι αφορά την αντίληψη του ολοκληρωμένου ατόμου, του συνολικού ανθρώπου, αλλά και σε ό,τι αφορά τη μη ακαμψία των κοινωνικών ρόλων. Βλέπουμε επομένως ότι, τουλάχιστον την εποχή της *Γερμανικής Ιδεολογίας*³, ο Μαρξ δεν περιφρονεί τις εξεικονισμένες παραστάσεις, τις επινοήσεις που στηρίζονται στις πιο αγνές παραδόσεις της ουτοπικής σκέψης, προκειμένου να καταδείξει την άρνηση αυτού που καταγγέλλει στην αστική κοινωνία —δηλαδή του ακρωτηριασμού του ατόμου σ' ένα μοναδικό κοινωνικό ρόλο—, αλλά και να προβάλλει φαντασιακά τη λύση.

Τι είδους πέρασμα στην επιστήμη;

Μήπως πρόκειται για διαφοροποιημένους προσανατολισμούς, ανάμεσα στους οποίους θα έπρεπε να διαλέξουμε προκειμένου να σκεφτούμε τον κόσμο μας και τη δράση μας;

Το πέρασμα από την ουτοπία στην επιστήμη δείχνει την ύπαρξη μιας σημαντικής τάσης στο έργο του Μαρξ και μέσω αυτού, μια ουσιαστική στιγμή στην ιστορία του κομμουνισμού. Είναι η γνωστή βούληση για σύνδεση, με κάποιον τρόπο, της πολιτικής δράσης με την ανάλυση των υπαρκτών αντιθέσεων. Η κίνηση αυτή αντιστοιχεί με τη συνάντηση, από τη μια πλευρά, μιας κριτικής ανάλυσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της αστικής κοινωνίας και, από την άλλη πλευρά, του εργατικού κινήματος που βρίσκεται εν τη γενέση του και το οποίο ψάχνει να βρεί τον εαυτό του από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης, για να εκδηλωθεί τελικά με θόρυβο σε όλη την Ευρώπη στα 1848.

Η συνεισφορά του Μαρξ στον κομμουνισμό —το θεωρητικό και τον πρακτικό— συνίσταται ουσιαστικά στην ιδέα ότι πρέπει να ξεκινάμε από τις πραγματικές αντιθέσεις, αρχίζοντας από τις ταξικές. Είναι αυτές που αποτελούν την κινητήρια δύναμη της ιστορικής δράσης. Η ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ίδια της την κατάργηση.

Η κριτική του ουτοπισμού, υπό αυτές τις συνθήκες, είναι το κάλεσμα για εδραίωση κάθε δράσης, από την πιο άμεση έως την πιο φιλόδοξη, στην πραγματική κίνηση της κοινωνίας. Σήμερα ακόμη είναι στη ίδια τη διαδικασία αξιοποίησης του κεφαλαίου που γεννιούνται οι αντιθέσεις οι οποίες καλούν σε μια υπέρβαση των παραγόντων που προξενούν την κρίση. Είναι στις επαναστατικές μεταβολές στην τεχνολογία και στον τρόπο ζωής που διαγράφονται τα ενδεχόμενα ανάμεσα στα οποία οι αγωνιζόμενοι θα αποφασίσουν. Είναι στην εμπειρία των κοινωνικών στρωμάτων, των οποίων η ύπαρξη οφείλει να υποταχτεί σ' αυτή τη διαδικασία αξιοποίησης, που γεννιούνται οι βλέψεις για διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης. Αυτού του είδους ο ρεαλισμός οφείλει να γίνεται ασταμάτητα αντικείμενο υπενθύμισης, ενάντια σε όλα αυτά που μας εκτρέπουν από τους συγκεκριμένους αγώνες, τις μερικές νίκες, τις πραγματικές βελτιώσεις. Είναι μ' αυτή την έννοια (όπως επίσης και με τη βεβαίωση ότι ο κομμουνισμός ως ιστορική προοπτική οφείλει να εμφανίζεται σαν να εδραιώνεται στην υπέρβαση των αντιθέσεων της αστικής κοινωνίας) που ο Μαρξ αποφαίνεται, σε μια φράση την οποία συχνά παραθέτουν, ότι ο κομμουνισμός δεν είναι ούτε μια κατάσταση ούτε ένα ιδεώδες, αλλά «η πραγματική κίνηση που καταργεί την υπάρχουσα κατάσταση»⁴. Το πολιτικό νόημα μιας τέτοιας δήλωσης είναι η άρνηση όλων όσων υποτίθεται ότι θα υπέτασ-

σαν το πραγματικό σε προκαθορισμένα σχέδια, η άρνηση της συνείδησης που εισάγεται «από τα έξω», η απόρριψη ενός σχεδίου που θα το έχουν επεξεργαστεί έξω από τους κοινωνικούς πρωταγωνιστές και τις δυνάμεις που αναλαμβάνουν την ιστορική πρωτοβουλία. Είναι ένα κάλεσμα για να σκεφτούμε τον κόσμο σε όλη του την αντιφατική περιπλοκότητα, για να αρπάξουμε (είναι η στιγμή της πολιτικής καθαρής) τις δυνατότητες παρέμβασης που αυτή προσφέρει.

Βρισκόμαστε λοιπόν μακριά από την ιδέα μιας «επιστήμης» που απ' έξω θα προκαθόριζε, από το ύψος της γνώσης της, τους νόμους του περάσματος στο σοσιαλισμό ή τον κομμουνισμό. Από την άποψη αυτή, η ιδέα του «επιστημονικού σοσιαλισμού» είναι επικίνδυνη. Από μια πλευρά, θα μπορούσε πολύ καλά να σημαίνει αυτή τη στροφή της προσοχής στο πραγματικό, όπως και την απαίτηση για μια ανάπτυξη των επιστημονικών γνώσεων για την κοινωνία, την ιστορία, την οικονομία, πράγμα που θα επέτρεπε και τη δράση, μέσα στα πλαίσια μιας όσο το δυνατόν πλήρους γνώσης του σκοπού. Από μια άλλη πλευρά όμως, γλιστρώντας προς μια προλεταριακή εκδοχή της πολιτικής ως επιστήμης, αναπαράγει ακριβώς το πιο αξιοκατάκριτο στοιχείο στις ουτοπίες, δηλαδή την εξωτερικότητά τους ως προς την πραγματική ιστορική κίνηση. Σε αντίθεση μ' αυτές τις τάσεις που ήταν παρούσες στο σοσιαλιστικό και κομμουνιστικό κίνημα, θα ήταν σωτήριο να υπενθυμίσουμε ότι δεν πρόκειται για την κατάθεση μιας πλήρους και έτοιμης αλήθειας στο λαό, αλλά για την καρποφορία στο πραγματικό των σπόρων της υπέρβασής του.

Άνετα διακρίνουμε ότι στην τοποθέτηση αυτή εμπλέκονται οντολογικές θέσεις που αφορούν το πραγματικό και το ενδεχομενικό⁵. Ο ρόλος δεν ανήκει μόνο στο δεδομένο, στο γεγονός, αλλά επίσης στις τάσεις και τις δυνατότητες. Ακριβώς επειδή το πραγματικό εμπεριέχει αντιφάσεις, η ανάπτυξή του δεν είναι μονογραμμική, εκ των προτέρων καθορισμένη. Και επειδή η ιστορία δεν αποτελεί ένα μηχανισμό, αλλά προϋποθέτει τη συνειδητή δράση των ανθρώπων, η πραγμάτωση των ενδεχομένων εξαρτάται από την πρωτοβουλία τους. Εάν δεν είναι όλα δυνατά, τίποτα ωστόσο δεν είναι και προκαθορισμένο.

Η ουτοπική λειτουργία του κομμουνισμού

Εάν όμως η περιγραφή του κομμουνισμού ως πραγματικού κινήματος συμμερίζεται τη νόμιμη ανησυχία της εισαγωγής της μετασχηματιστικής πρακτικής στην αποτελεσματικότητα των αντικειμενικών αντιθέσεων που έχουν γίνει αντικείμενα σχέψης και έχουν βιωθεί, μου φαίνεται από μόνη της ανεπαρκής, και είναι σ' αυτό το σημείο που ξαναβρίσκουμε αν όχι την ουτοπία, τουλάχιστον μια συγκεκριμένη ουτοπιστική λειτουργία.

Πώς και με ποια έννοια να ξεπεράσουμε την υπάρχουσα κατάσταση;

Ο ίδιος ο καπιταλισμός δεν αφήνει ποτέ τα πράγματα στην ίδια κατάσταση, αντίθετα με το φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής. Πολύ δε περισσότερο αυτή την περίοδο, όπου η κρίση όχι μόνο αναγκάζει τις δυνάμεις του κεφαλαίου να υποτάσσουν προς όφελός τους τις τρέχουσες μεταβολές στις παραγωγικές δυνάμεις, αλλά τις ωθεί και να κάνουν πιο εύκαμπτη τη ζωντανή εργασία, προκειμένου να υποτάσσεται καλύτερα στους ρυθμούς του κεφαλαίου, να υποτάσσουν τις δημόσιες υπηρεσίες στους νόμους του χρηματιστικού κεφαλαίου, να

εισδύουν στις παγκόσμιες εισροές κεφαλαίου και όχι μόνο των προϊόντων κ.λπ. Εν ολίγοις, η πρόσφατη πολιτική περίοδος το απέδειξε: καμιά κοινωνική και πολιτική δύναμη δεν μπορεί ν' αφήσει τα πράγματα ως έχουν. Το αποφασιστικό σημείο είναι λοιπόν να γνωρίζουμε ποιες μεταρρυθμίσεις προτείνουμε και προωθούμε: μεταρρυθμίσεις που αρνούνται την ουσία του συστήματος, που κάνουν δηλαδή να υποχωρεί η κυριαρχία του χρηματιστικού κεφαλαίου, ή αντιθέτως προσαρμογές που απελευθερώνουν νέα πεδία για την αξιοποίηση του κεφαλαίου;

Ο κομμουνισμός ως πρακτική κριτική της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων περιλαμβάνει τη δυνατότητα της διαμόρφωσης του νοήματος της μεταρρυθμιστικής του δράσης⁶. Ασφαλώς αυτό προϋποθέτει μια έμφαση στο πραγματικό και τις αντιθέσεις του, συμπεριλαμβανομένου και αυτού του τμήματος του πραγματικού που συνίσταται από αγώνες, από μια ανάλυση της κρίσης, της θεμελίωσής της, των υποθέσεων για μια πιθανή έξοδο απ' αυτή. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει ότι προκρίνουμε επιλογές και θέτουμε υπό συζήτηση την επιλογή των κυβερνήσεων, την πολιτική οικονομία κ.λπ. Τίποτε απ' όλ' αυτά δεν πρέπει να εγκαταληφθεί ή η σπουδαιότητά του να υποτιμηθεί. Όμως, είναι επίσης απαραίτητη μια ιδέα (θεωρητική και πρακτική) του δέοντος. Αυτή καθορίζεται ιδιαίτερα απ' αυτό ενάντια στο οποίο αγωνιζόμαστε. Γι' αυτόν το λόγο είναι συχνά η ανατροπή ή, όπως το λέει ο Μαρξ, η μέχρι το τέλος επίλυση των αντιθέσεων του καπιταλισμού, που επιτρέπει το χαρακτηρισμό του κομμουνιστικού κινήματος. Εξ ου και οι μεγάλοι προσανατολισμοί που επανέρχονται κάθε φορά που επικαλούμαστε τον κομμουνισμό σύμφωνα με τον Μαρξ ή τον Ένγκελς, είτε πρόκειται για χονδροειδείς και πρωτόγονες μορφές του είτε για την προκαθορίζουσα μορφή του: αταξική κοινωνία, κοινωνία χωρίς κράτος, ανακατανομή σύμφωνα με τις ανάγκες, νέα σχέση ανάμεσα στο δεσμευμένο και τον ελεύθερο χρόνο... Είναι ακριβώς επειδή δεν πρόκειται να πέσουμε στη μανία των *a priori* σχεδιασμών που όλ' αυτά μένουν τόσο αόριστα ή, κυρίως, ενδεικτικά. Πρόκειται κυρίως για ένα νόημα πάνω στο οποίο βαδίζουμε και το οποίο προσδίδει νόημα και στην άμεση δραστηριότητα.

Η επιδείνωση των αρνητικών του καπιταλισμού στις σημερινές συνθήκες μάς καλεί να σκεφτούμε με ιδιαίτερο τρόπο αυτές τις αιώνιες προσδοκίες. Πώς στις σημερινές συνθήκες διαβίωσης να ξεπεράσουμε το σχίσμα ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών, όχι σύμφωνα με το φιλελεύθερο τρόπο, αλλά μέσω της οικοδόμησης νέων σχέσεων ανάμεσα στους πολίτες και την πολιτική, εφευρίσκοντας και διαφοροποιώντας τη μορφή άσκησης των εξουσιών; Με ποιον τρόπο, παλεύοντας για διαφορετικά κριτήρια διαχείρισης στις επιχειρήσεις, για διαφορετικά κριτήρια κοινωνικής ρύθμισης, να επαναπροσδιορίσουμε τη θέση του ζωντανού, ολοκληρωμένου ανθρώπου, σε σχέση με την οικονομία; Καμιά ουτοπία δεν παρέχει συγκεκριμένη απάντηση σ' αυτές τις ερωτήσεις. Όμως δεν υπάρχει και καμιά απάντηση που να μην οφείλει να στηριχτεί σε μια συγκεκριμένη ιδέα του κοινωνικού ευ ζην, των ατομικών σχέσεων και των σχέσεων των ανθρώπινων ομάδων μεταξύ τους. Ο κομμουνισμός θα έχει εδώ, κατά την άποψή μου, μια ρυθμιστική λειτουργία. Πρόκειται για μια παραδειγματική αναπαράσταση; Όχι, εάν καταγινόμαστε ακριβώς με το να την κάνουμε να ζει στην καθημερινότητά μας, μέσα στην πρακτική δραστηριότητα και τους αγώνες, αντί να δημιουργούμε απ' αυτή ένα μέλλον που διαρκώς απωθούμε στο όνομα των ενδιάμεσων σταδίων —πράγμα που δεν μας απαλλάσσει, αποτελεί ωστόσο ένα άλλο ζήτημα, από το να σκε-

φτόμαστε τις ιδιότητες της διαδικασίας των μετασχηματισμών· αυτό συνιστά ολόκληρο το ζήτημα του σοσιαλισμού. Επιπλέον, αυτή η πρακτική ιδέα δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική χωρίς να συνοδεύεται από εικόνες που κινητοποιούν, και είναι αυτό που ιστορικά, υπό ορισμένες συνθήκες, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για ουτοπιστικές επινοήσεις.

Όμως, αυτό που έχουμε ανάγκη δεν είναι μια *a priori* σχεδίαση του χώρου και του χρόνου της ζωής του μέλλοντος, δεν είναι τόσο ένας νέος Καμπέ, είτε αυτός θα εμφανιζόταν στο πρόσωπο ενός ατόμου είτε στη μορφή ενός συλλογικού διανοούμενου, είναι κυρίως η αφθονία εικόνων ενός ιδεώδους, προσδοκιών που μπορούν να κινητοποιούν, συμπεριλαμβανομένης και της πιο μακρινής προοπτικής και της πιο ριζικής φιλοδοξίας —στοιχεία, χωρίς τα οποία μετασχηματιστική δράση δεν μπορεί να νοηθεί.

Ο διφορούμενος ιστορικός δεσμός ανάμεσα στην ουτοπία και τον κομμουνισμό δεν μπορεί να καταργηθεί στο όνομα του πολιτικού ρεαλισμού, των απαιτήσεων της διαχείρισης, της πραγματικής κίνησης. Η μορφή της προσδοκούμες συνείδησης εξελίσσεται ιστορικά (είναι αυτό που αδέξια επεσήμαιναν οι παρατηρήσεις του Ένγκελς για την ανωριμότητα). Υπήρξε, εξάλλου, σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «οργανική εργατική ουτοπία», η οποία δεν πρέπει να συγχέεται ούτε ως προς τη μορφή ούτε ως προς περιεχόμενο με τα μεγάλα ουτοπιστικά σχέδια και η οποία αποτελεί κυρίως κάτι σαν προέκταση των αγώνων και των πρακτικών αλληλεγγύης⁷, χωρίς όμως αυτά τα δυο συστατικά της ουτοπικής συνείδησης να ισχύουν δίχως αλληλεπιδράσεις και αμφισβητήσεις. Η δράση αντλούσε πάντοτε από τις πηγές της φαντασίας. Δεν θεωρώ ότι επρόκειτο για μια παιδική ασθένεια, αλλά μάλλον για μια συνθήκη που ήταν απαραίτητη.

Μετάφραση: Κατερίνα Κέη

Σημειώσεις

1. «Δεν πρόκειται εδώ για τη λογοτεχνία, η οποία σε όλες τις μεγάλες σύγχρονες επαναστάσεις εξέφρασε τις διεκδικήσεις του προλεταριάτου (γραπτά του Μπαμπέφ κ.λπ.)», *Το Μανιφέστο*, σελ. 100.

2. *Η Γερμανική Ιδεολογία*, σελ. 63: «[...] η δυνατότητα να κάνουμε σήμερα αυτό, αύριο το άλλο, να κυνηγάμε το πρώι, να ψαρεύουμε το απόγειο, να αχολούμαστε με την κτηνοτροφία το βράδυ, να ασκούμε κριτική μετά το δείπνο, ανάλογα με τη διάθεσή μας, χωρίς ποτέ να γινόμαστε κυνηγοί, ψαράδες ή κριτικοί».

3. Στο ίδιο έργο, όπου βρίσκεται και η φράση για την «πραγματική κίνηση», ακριβώς μια σελίδα πριν.

4. *Η Γερμανική Ιδεολογία*, σελ. 64

5. Βλ. Ε. Μπλοχ.: «Μόνο ο ορίζοντας του μέλλοντος, στον οποίο τοποθετείται ο μαρξισμός [...] προσδίδει στο πραγματικό την αληθινή του διάσταση» (*Le Principe Espérance*, τ.1, σσ. 342-343) και M. Vadée, *Marx penseur du possible*.

6. Εξάλλου, στο αυστηρά πολιτικό πεδίο δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ως κομμουνιστική κάθε δύναμη, κάθε άτομο, κάθε ομάδα που συμβάλλει στη μια ή στην άλλη πλευρά της ανθρώπινης χειραφέτησης. Είναι πιθανόν ότι από μερικές απόψεις (η οικολογία, οι φεμινιστικοί αγώνες, για να πάρουμε μερικά προφανή παραδείγματα) διαφορετικές δυνάμεις συμβάλλουν στην απελευθέρωσή μας από κυριαρχίες, χωρίς συγχρόνως, γι' αυτό το λόγο να θεωρούν τους εαυτούς τους, να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους στον κομμουνισμό. Θα λέγαμε, μήπως, ότι είναι κομμουνιστές χωρίς να το γνωρίζουν; Αλλά με ποιο δικαίωμα, από το ύψος ποιας γνώσης;

7. Βλ. γι' αυτό το θέμα: Z. Rancière, στο *Colloque de Cerisy*, «Le discours utopique».